

Әбуова Айгул Жасарқызы

С. Нұрмағамбетов атындағы № 72 жалпы орта мектеп тарих пәні мұғалімі
Қазақстан, Шымкент қ.

ҚАЗАҚ ШЕЖІРЕСІ - ТАРИХ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

***Аннотация** В статье рассматривается казахская шежире - история происхождения нашего народа в исторической науке*

***Ключевые слова:** в казахском шежире, истории, науке, народе, истории происхождения*

Қазақ шежіресі - тарих ғылымындағы халқымыздың шығу тегін, таралуын баяндайтын тармағы. Шежіре қазақ, түрікмен, қырғыз, моңғол және т.б. халықтар арасында ауызша сақталған.

Қазақ шежіресі - тарих ғылымындағы халқымыздың шығу тегін, таралуын баяндайтын тармағы. Шежіре қазақ, түрікмен, қырғыз, моңғол және т.б. халықтар арасында ауызша сақталған. Бұл халықтардың көне тарихы жөнінде айтылатын мағлұматтар «шежіре», «тайра», «тарих» т.б. болып әр түрлі айтылғанымен «сақтау» деген мағынаны, ал семит-араб тілдерінде «ағаштың бұтағы» деген ұғымды білдіреді. Яғни, арабтар шежірені ата санаумен тікелей байланыстырса, түркілер көнені есте сақтау - тарихты айтумен, тарихпен бір деп түсіндіреді. Демек, шежіре біздің аталарымыз үшін тарих қызметін атқарған. Шежірешілдік көшпелі қоғам туғызған қажеттілік және көшпелілердің әдет-ғұрып, салт-санасының негізінде туған. Ол халықтың этика құрылымын анықтауға, тұтастығын көрсетуге мүмкіндік беретін төл тарихымыздың нұсқасы, ұлттық рухани мәдениеттің құрамдас бір бөлігі. Ел арасында өткен өмір тарихын өте жақсы білген «шежіре адамдар» болған. Олар қазақтың ата-бабадан келе жатқан салт-дәстүрін, заңдарын, әдет-ғұрпын, ай-күн есептерін жақсы білген, көшпелілердің дүниетанымын жете түсінген, небір, аңыз-әпсана, жырларды жадыда сақтаған. Егер қазақ мәдениеті біртұтас дейтін болсақ, онда шежірені де осылай қарастырамыз. Яғни, шежіренің ішінде, аңыз бен шындық та, ертегі

де, өнер мен ғылым да бар, ал дәстүрлі қазақ мәдениетінен осылардың біреуін жеке дара бөліп алып қарастыру мүмкін емес.

Этнос және қоғам, мемлекет есебінде қазақтар өз бастауын Алаша ханнан алады. Түркілердің қара шаңырағына ие болып қалған қазақ елі үшін-де, өзге түркі-моңғол елдері үшін де Алаша ханға байланысты айтылатын шежірелердің орны бөлек. Өз мемлекеттігін, елдігін танығысы келген халықтардың түркі-моңғол, қазақ ішінде сақталған Алаша хан жөніндегі, аңыздарға жүгінері даусыз.

Кейінгі орта ғасырлар тарихи оқиғаларын баяндайтын Қ. ш. жалпы түркі-моңғол шежіре дәстүрінің жалғасы ретінде қарастырылады. Оның нақты дәлелін ортағасырлық Рашид ад-Дин, Әбілғазы Баһадүр, Өтеміс қажы еңбектерінен көруге болады. Далалық түркі-моңғол тайпаларында ерте кезден бері шежірені, тарихи деректерді хатқа түсіру дәстүрі болған. Мыс., Баһадүр «мен пақырдың алдында Иран мен Тұранда өткен Шыңғыс ұрпақтарының тарихы жазылған он сегіз байлам еңбек жатыр» деуі осыған айғақ.

15 -17 ғасырларда дүниеге келген Өтеміс Қажының «Шыңғыс наместі», Хафиз Таныштың «Шараф-наме-ишахий», Баһадүрдің «Түрік шежіресі» шығармалары өткен тарихымыздың елеулі оқиғаларына тоқталып, айшықты кезеңдерін-де тыс қалдырмаған. 15 - 16 ғасырларға қатысты деректердің мол жинағы М. Х. Дулаттың «Тарих-и Рашиди» шығармасы болып табылады. Екі бөлімнен тұратын бұл шығарма Моғолстан мен Қашқарияны мекендеген шағатай тұқымынан тараған хандардың саяси тарихы, дулат тайпасы және оның Шығыс Түркістанда билік құруы, маңғолдардың тарихына қатысты бірнеше дерек келтіреді. Соның бірі Керей мен Жәнібектің соңына ерген жұртымен Маңғолстанға қоныс аударғанын және қазақ атауын өзге жұрт бергендігін жазады. Қазақ елінің тарихын толықтыра түсетін келесі бір дерек Махмуд Абдоллах бен Уәлидің «Зубдат ал-асрары». Ол қазақтардың орта ғасырлардағы көрші елдермен саяси қарым-қатынасының оқиғаларына толы. Дегенмен, халықтың төл тарихы шежіре мұрасында. Көне заманнан бері

көшпелі тұрмыс құрып, ауыз әдебиетімен өмір сүрген қазақ тарихын зерттеуші ғалымдар негізгі дерек көзін шежіреден табады. Ел арасында айтылып келген тарихи оқиғалар 19 ғ-дың соңында қағазға түсіріліп, жинала бастады. Халықтың өткен тарихын баяндаған «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі» деген шежіре кітабының кіріспесінде Ш.Құдайбердіұлы ел ішінен естіген-білгенінен басқа, көне замандағы түрік, араб, парсы, қытай жазбалары мен орысша кітаптарды оқығаны жайлы жазады. Шежіре 1911 ж. Орынбор қаласында басылып шықты. Бұл шежіре турасында Ә.Бөкейхан: «Мұнан бұрын қазақ шежіресі қазақ тілінде кітап болып басылған жоқ. Шәкерімнің бұл кітабы — қазақ шежіресінің тұңғышы; қазақ шежіресін білмек болған, аға-іні іздегенді осы кітаптан табасың. Енді мұнан былай қазақ шежіресін жазбақ болған кісі Шәкерім кітабын әбден білмей қадам баспа» - дейді. Халық ауыз әдебиетін жинауда Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің де еңбегі зор. Оның қолжазбаларында көп шежіре жазылған. Көпеев: «Біздің бұл қазақта тасқа таңба басқандай анық шежіре жоқ... Естігенін ұмытпайтұғын, құлағының тесігі бар, кеудесінің есігі бар, ұқпа құлақ жандар болған. Сондай жандардың айтуымен кеудесі хат, естіген көргені жад болған қариялар кейінгіге ауыздан-ауыз алып айтумен үлгі-өсиет қалдырған» - деп халық мұрасының ауызша сақталып келгенін ескертеді. Көпеевтің шежіресінде қазақ тарихының елеулі кезеңдеріндегі тарихи оқиғаларға байланысты сақталған, аңыз, әңгіме, мақал үлгілері көп. Алайда, Көпеевтің көп дүниелері әлі қолжазба күйінде, олар ғыл. тұрғыда зерттеліп, жинақталмаған. Ол тек 2003 ж-дан бастап қана қолға алына бастады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

«Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы
«Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9, V том